

Klas förklarar:

UTBUD & EFTERFRÅGAN

LÄRARHANDLEDNING

BLÅ TEXT = INFO TILL LÄRAREN

ekonomifakta

Inledning

Utbud och efterfrågan är centrala begrepp inom nationalekonomi och grundläggande byggstenar för att förstå hur en marknadsekonomi fungerar. Denna lektionsplan är till för att ge dig som lärare inspiration och konkreta exempel på hur man kan förklara marknadsmekanismer för gymnasieelever. Alla övningar kan göras i mindre grupper eller gemensamt i klassen. I denna lärarhandledning finns kortfattade svar på frågorna. I den PDF som riktar sig till eleverna finns frågor med utrymme att skriva anteckningar och rita diagram.

Lektionsplanen utgår från filmen ”Utbud och efterfrågan” där Klas Eklund på 5 minuter går igenom hur utbud och efterfrågan fungerar och vad som händer när marknadsmekanismerna sätts ur spel. Som komplement till filmerna rekommenderas att eleverna på förhand läser kapitlet ”Marknadsekonomi - som en ’osynlig hand’” (sida 19-32) i boken ”Vår ekonomi – i korthet”. Även kapitlen ”Staten och marknaden – ibland motståndare, ibland partners” (sida 33-50) samt ”Arbetsmarknaden” (sida 101-103) kan vara hjälpsamma att läsa på förhand.

Övningen passar bra att använda i kurserna **Samhällskunskap 1a2 (SAMSAM01a2)**, **Samhällskunskap 1b (SAMSAM01b)** och **Samhällskunskap 2 (SAMSAM02)**. På sista sidan i denna lärarhandledning finns en mer utförlig beskrivning av hur övningen passar ihop med ämnesplanerna.

SÅ HÄR GÅR ÖVNINGEN TILL:

1. Uppgiften inleds med att ni gemensamt ser den fem minuter långa filmen ”Klas förklarar: Utbud och efterfrågan”. Efter filmen följer tre diskussionsfrågor som lämpar sig väl att diskutera i helklass.
2. Filmen följs av uppgiften ”Glassförsäljning på en strand” där eleverna får bekanta sig med utbuds- och efterfrågediagrammet och vad det innebär när en marknad är i jämvikt.
3. I uppgiften ”Utbuds- och efterfrågeöverskott” ställs eleverna inför två olika situationer då prismekanismen sätts ur spel som de ska förklara med hjälp av utbuds- och efterfrågediagrammet.
4. I övningen ”Utbud och efterfrågan på arbete” får eleverna applicera sina nyvunna kunskaper på arbetsmarknaden. Vad händer med löner och antalet anställda om efterfrågan på arbetskraft ökar eller minskar inom en bransch? Denna övning är mer avancerad och kan med fördel göras tillsammans i helklass.
5. Innan eleverna lämnar klassrummet kan lektionen summeras med hjälp av en snabb quiz där eleverna får testa sina kunskaper. Gå gärna igenom de rätta svaren tillsammans innan ni lämnar klassrummet. Quizen kan också användas som inledning till nästa lektion så att eleverna får en chans att repetera det de lärt sig.

Filmen Utbud och efterfrågan – diskussionsfrågor

Börja med att se filmen "Klas förklarar: Utbud och efterfrågan". Lyssna och ta anteckningar. Innan du ser filmen kan det vara bra att läsa kapitlet "Marknadsekonomi – som en 'osynlig hand'" (sida 19-32) i boken "Vår ekonomi – i korthet". Även kapitlen "Staten och marknaden – ibland motståndare, ibland partners" (sida 33-50) samt "Arbetsmarknaden" (sida 101-103) kan vara hjälpsamma att läsa. Fundera på följande frågor:

1. Finns det marknader där det inte är lämpligt att priset får bestämmas fritt genom utbud och efterfrågan?

För att få igång diskussionen kan man ta utgångspunkt i filmen och marknaden för hyresrätter. Är det bra eller dåligt med ett pristak?

Andra exempel på varor som kan vara svåra för marknaden att prissätta är varor som skadar hälsan eller miljön, t.ex. tobak eller bensin. Vad kan man göra för att priset ska reflektera de negativa effekterna av konsumtionen? Här kan man diskutera hur skatter kan användas för att öka priset på vissa varor och därigenom minska konsumtionen. Se gärna filmen "Klas förklarar – miljö" för inspiration!

Hur ser det ut med varor och tjänster som är bra för hälsan, t.ex. läkarbesök? Här kan man komma in på en diskussion om subventioner som sänker priset för konsumenten och därmed ökar konsumtionen.

2. Vilka nackdelar kan det finnas med att reglera priset på en marknad?

När priset sätts för lågt minskar tillgängligheten av en vara eller tjänst. Efterfrågan överstiger utbudet. I fallet med bostadsmarknaden uppstår köer och en svart marknad. I exemplet med läkarbesök ser det dock annorlunda ut. Genom att staten subventionerar sjukvården kan man upprätthålla en god tillgänglighet trots att priset för konsumenten ligger under marknadspriset.

Om priset istället sätts högre än marknadspriset minskar konsumtionen. Då finns det också en risk att svarta marknader uppstår, t.ex. när det gäller tobak.

3. Ibland fungerar inte marknader. Vad kallas det när det bara finns ett eller ett fåtal företag på en marknad? På vilka sätt påverkar avsaknaden av konkurrens priserna?

Monopol – Om det bara finns en aktör på en marknad, t.ex. Systembolaget, kan den aktören sätta vilka priser den vill. Det kan leda till att priset sätts högre än jämviktspriset.

Oligopol – Om det bara finns ett fåtal aktörer på en marknad kan de gå samman och bestämma vilka priser de vill sätta, det kallas för en kartell och är olagligt. Det kan leda till att priset sätts högre än jämviktspriset.

Uppgift 1: Glassförsäljning på en strand

I den här övningen ska du förklara hur utbud och efterfrågan fungerar. Innan du börjar är det bra om du har läst kapitlet "Marknadsekonomi – som en 'osynlig hand'" (sida 19-32) i boken "Vår ekonomi – i korthet".

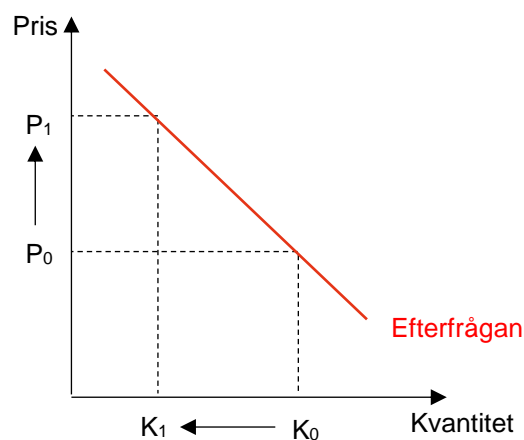
1. Tänk dig att du är glassförsäljare på en badstrand mitt i sommaren. Vad påverkar kunderna och deras vilja att köpa glass?

Eleverna får spåna fritt, det viktiga är att de landar i att priset spelar stor roll för hur mycket glass de vill köpa.

2. Vad är det som påverkar dig och din vilja att hålla öppet och sälja glass?

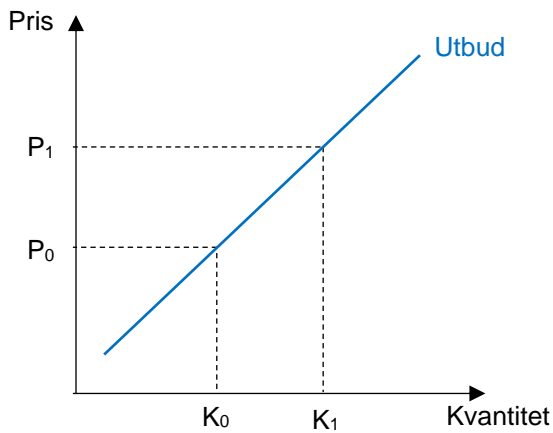
För försäljaren är det vinsten från glassförsäljningen som gör att verksamheten går runt. Då måste priset vara så pass högt att försäljaren kan täcka sina kostnader och kunna betala ut lön till sig själv och sina anställda, men priset får inte vara så högt att strandbesökarna avstår från att köpa glass helt och hållet.

3. Rita in efterfrågekurvan i diagrammet och förklara hur den fungerar. Åt vilket håll lutar den och varför?

Efterfrågekurvan visar hur mycket konsumenterna vill köpa av en vara eller tjänst vid olika priser. Om priset på en kula glass är 10 kr (P_0 i figuren) vill konsumenterna köpa mycket glass (K_0 i figuren). Om priset ökar till 20 kr (P_1) vill konsumenterna inte köpa lika mycket utan nöjer sig med en mindre mängd glass (K_1). Efterfrågekurvan lutar nedåt eftersom mängden glass konsumenterna vill köpa minskar när priset ökar.

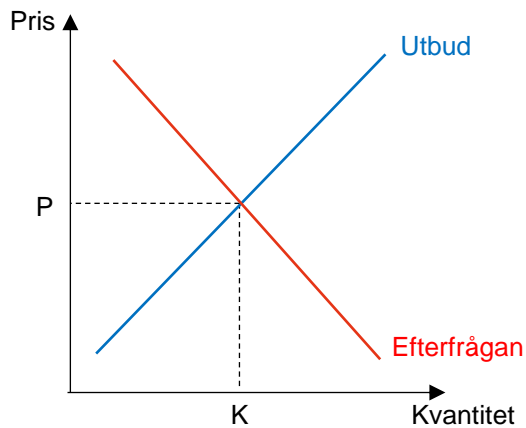
4. Rita in utbudskurvan i diagrammet och förklara hur den fungerar. Åt vilket håll lutar den och varför?

Utbudskurvan visar hur mycket försäljarna vill sälja av en vara eller tjänst vid olika priser. Om priset på en kula glass är 10 kr (P_0 i figuren) tjänar inte försäljarna så mycket på att sälja glass så de vill bara sälja en begränsad mängd glass (K_0) (genom korta öppettider eller att de hellre säljer andra varor, exempelvis läsk). Om priset ökar (P_1) vill försäljarna sälja mer glass (K_1). Utbudskurvan lutar uppåt eftersom mängden glass

försäljarna vill sälja ökar när priset ökar.

5. Rita in båda kurvorna i diagrammet. Markera jämviktspriset och jämviktskvantiteten. Vad är det som händer när en marknad är i jämvikt?

Där utbuds- och efterfrågekurvorna möter varandra finns jämviktspriset. Vid det priset (P) vill konsumenterna köpa exakt så mycket glass som försäljarna vill sälja (K).

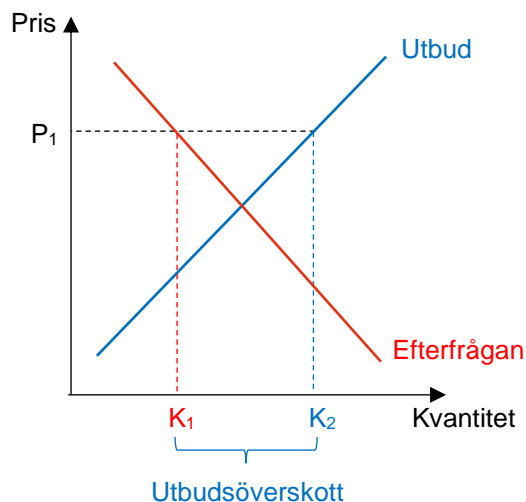
Uppgift 2: Utbuds- och efterfrågeöverskott

I den här uppgiften får du möta två olika situationer på stranden. För varje situation ska du med hjälp av ett diagram förklara vad som händer med priset och mängden glass du säljer. Innan du börjar är det bra om du har läst kapitlen "Marknadsekonomi – som en 'osynlig hand'" (sida 19-32) och "Staten och marknaden – ibland motståndare, ibland partners" (sida 33-50) i boken "Vår ekonomi – i korthet".

Situation 1

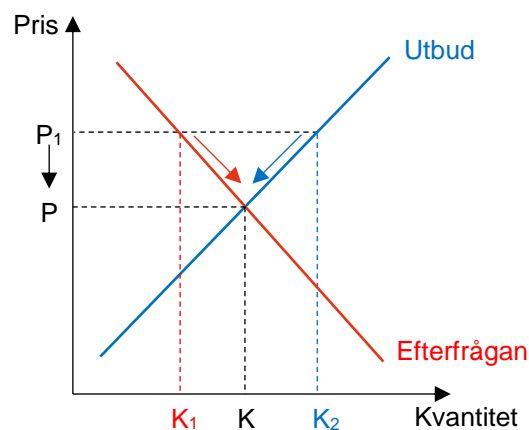
Din glassleverantör förutspår att det blir en kanonvecka och rekommenderar dig att hålla priser som ligger långt över marknadens jämviktspris. Eftersom du ser en möjlighet att tjäna ännu mer pengar beställer du extra stora leveranser av glass. Mot slutet av veckan visar det sig att det blir en hel del glass över.

- a) Förklara varför det blir glass över med hjälp av ett diagram!

Om försäljaren höjer priset från jämvikt till P_1 uppstår ett utbudsöverskott. Konsumenterna vill köpa mindre glass (K_1) samtidigt som försäljaren vill sälja mycket glass (K_2).

- b) Vad kommer hända med priset på glass på längre sikt om du vill sälja all glass?

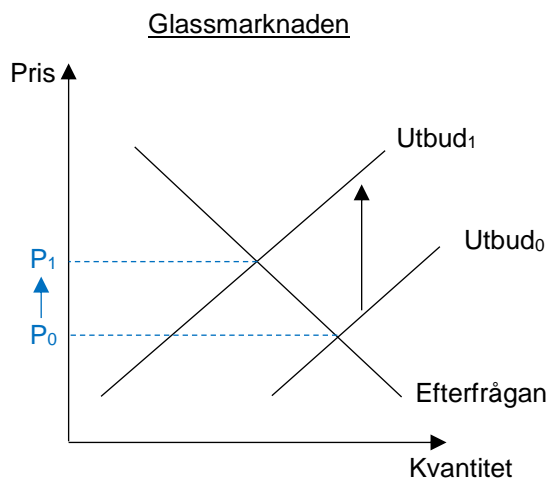

Eftersom det blir stora mängder glass över måste försäljaren på sikt sänka priset igen för att kunna sälja all glass. Priset börjar röra sig nedåt och går så småningom tillbaka till jämviktspriset.

Situation 2

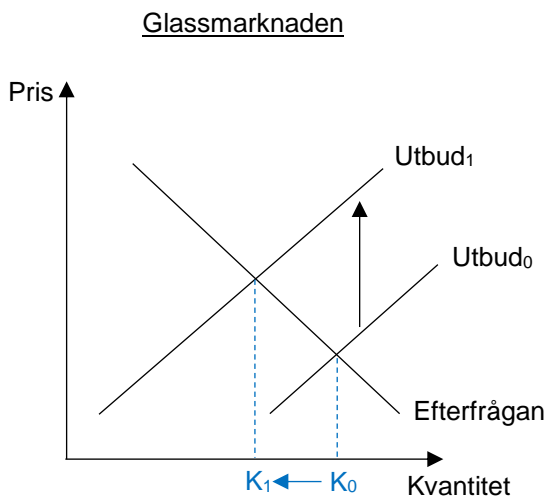
Din leverantör höjer priserna. I ett utbuds- och efterfrågediagram innebär högre inköpskostnader att utbudskurvan flyttar uppåt, från $Utbud_0$ till $Utbud_1$, eftersom varje kula glass blir dyrare att köpa in.

- a) Visa i diagrammet vad som händer med priset på glass för konsumenterna när inköpspriset ökar.

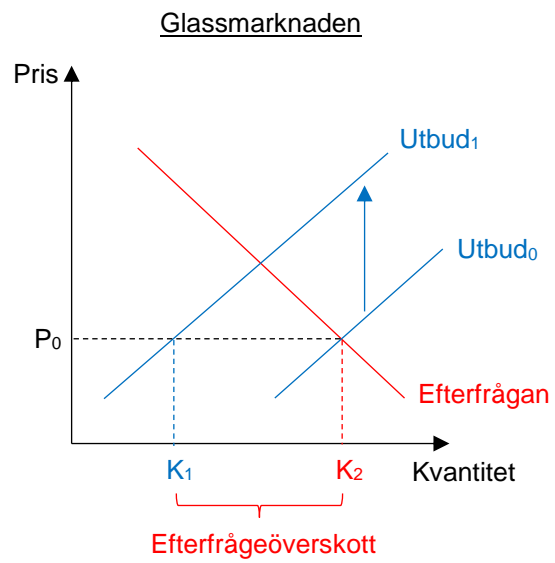
För att täcka de ökade inköpskostnaderna ökar priset från P_0 till P_1 .

- a) Hur kommer mängden glass du säljer att påverkas? Visa i diagrammet!

Konsumenterna kommer köpa mindre glass. Mängden glass minskar från K_0 till K_1 .

- b) Förklara med hjälp av diagrammet vad som händer om du bestämmer dig för att inte ändra priset.

Om priset inte ändras kommer ett efterfrågeöverskott att uppstå. Konsumenterna vill köpa mer glass (K₂) än du vill sälja (K₁).

Uppgift 3: Utbud och efterfrågan på arbete

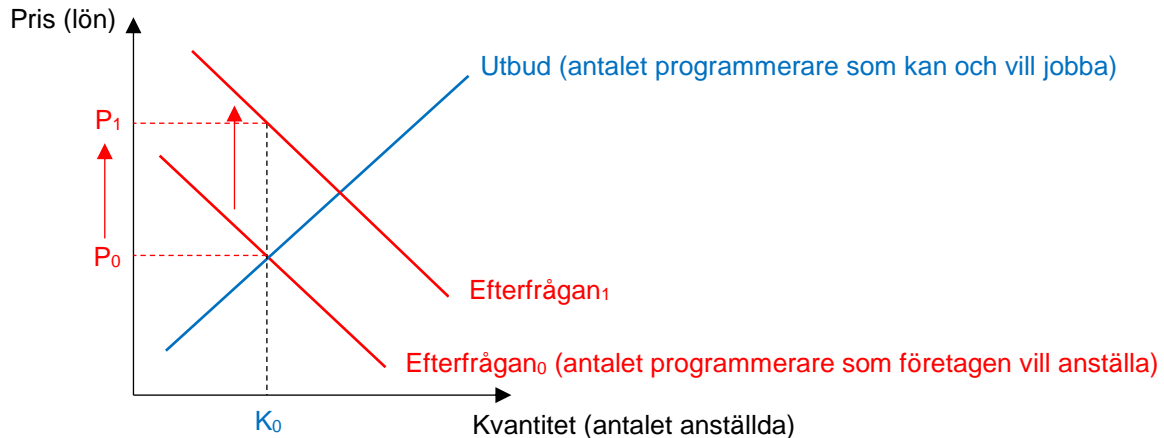
I den här uppgiften får du arbeta med utbud och efterfrågan på arbete och analysera vad som händer med antalet anställda och deras löner när efterfrågan på arbetskraft inom en bransch förändras. Innan du börjar är det bra om du har läst stycket "Arbetsmarknaden" (sida 101-103) i boken "Vår ekonomi – i korthet".

Övning 1.

Efterfrågan på en produkt kan öka om produkten blir populär. Det medför också att efterfrågan på arbete i den branschen ökar. Förklara detta närmare genom att ge ett konkret exempel på en bransch, ett varumärke, eller en produkt som blivit populär de senaste åren. Visa med hjälp av ett eller flera utbuds- och efterfrågediagram hur detta har påverkat arbetsmarknaden. Vad händer med jämviktssläget? Hur förändras priset på arbete, dvs. lönen? Hur förändras antalet anställda?

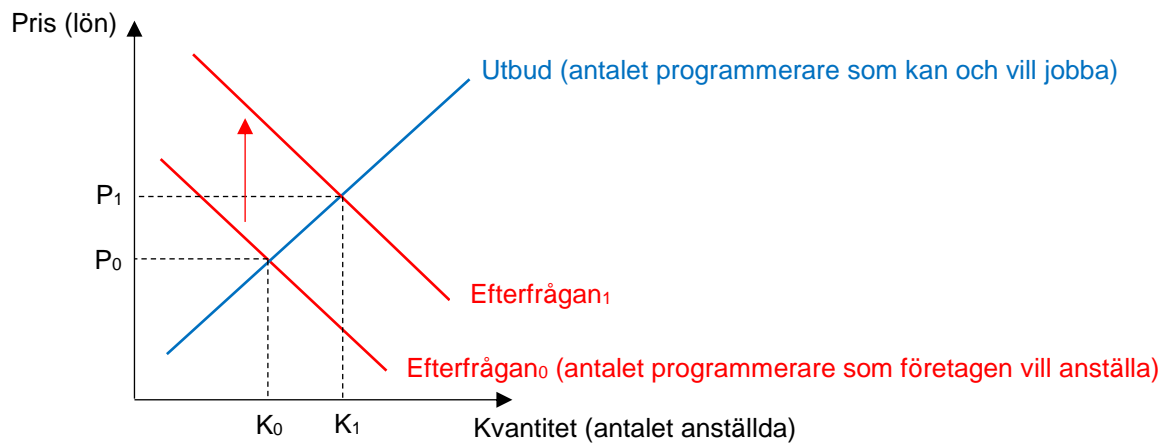
När en produkt blir mer populär ökar efterfrågan på arbetskraft i den branschen. I diagrammet kan man visa det genom att flytta efterfrågekurvan uppåt, från Efterfrågan₀ till Efterfrågan₁, eftersom företagen är villiga att betala mer i lön. Om antalet programmerare ligger på K_0 men efterfrågan på programmerare ökar stiger deras löner från P_0 till P_1 .

Arbetsmarknaden för programmerare

När programmerarnas löner stiger kommer fler att vilja jobba som programmerare. Fler kommer att utbilda sig och antalet programmerare kommer stiga till K_1 (diagram på nästa sida). Marknaden hamnar i ett nytt jämviktssläge.

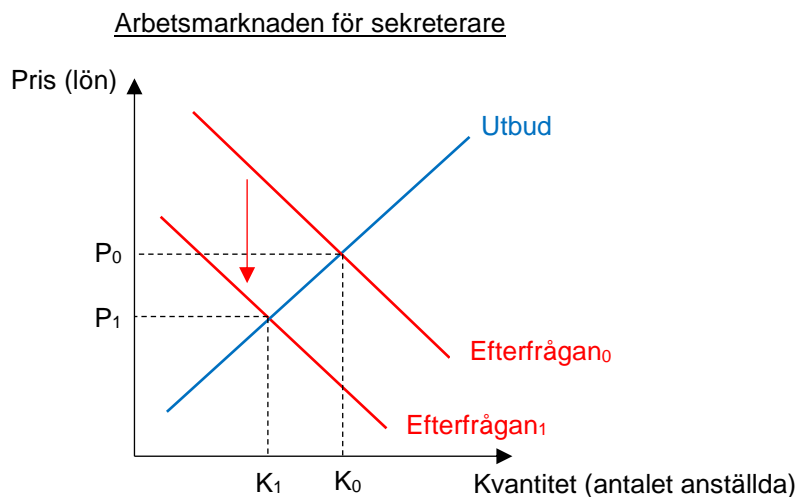
Arbetsmarknaden för programmerare

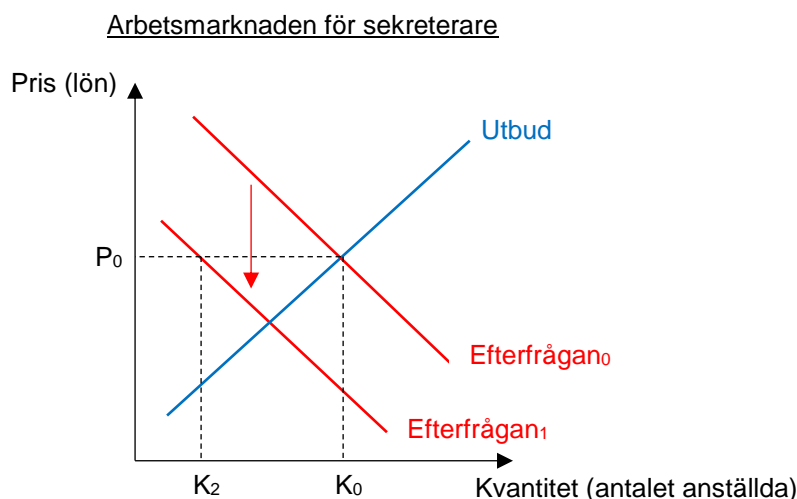
Övning 2.

Om en produkt blir mindre populär kan efterfrågan minska. Det medför också att efterfrågan på arbete i den branschen minskar. Förklara detta närmare genom att ge ett konkret exempel på en bransch, ett varumärke, eller en produkt som blivit mindre populär de senaste åren. Visa med hjälp av ett eller flera utbuds- och efterfrågediagram hur detta har påverkat arbetsmarknaden. Vad händer med jämviktsläget? Hur förändras priset på arbete, dvs. lönen? Hur förändras antalet anställda?

När efterfrågan minskar förflyttas efterfrågekurvan nedåt. Arbetsgivarna är inte villiga att anställa lika många personer till samma pris som tidigare. På en vanlig marknad skulle det leda till att priset, dvs. lönen, på arbetskraften faller från P_0 till P_1 samtidigt som antalet personer som jobbar inom branschen skulle minska från K_0 till K_1 .

I verkligheten fungerar inte arbetsmarknaden som en vanlig marknad. Eftersom det är svårt att sänka någons lön tillåts inte priset att falla utan ligger kvar på P_0 . Resultatet blir då att företagen måste dra ner på arbetskraft ännu mer vilket kan leda till att fler förlorar jobbet än vad de annars skulle göra. Istället för att marknaden går mot det nya jämviktsläget sjunker antalet anställda till K_2 .

Quiz

Välj rätt svarsalternativ. Det finns bara ett rätt svar på varje fråga. Lycka till!

1. Utbudskurvan lutar uppåt eftersom...
  - a. konsumenterna vill köpa mer när priset stiger
  - b. försäljarna vill sälja mer när priset stiger
  - c. försäljarna vill sälja mindre när priset stiger
2. Efterfrågekurvan lutar nedåt eftersom...
  - a. konsumenterna vill köpa mer när priset stiger
  - b. försäljarna vill sälja mer när priset stiger
  - c. konsumenterna vill köpa mer när priset sjunker
3. När en marknad är i jämvikt...
  - a. vill konsumenterna köpa lika mycket som försäljarna vill sälja
  - b. uppstår ett utbudsöverskott
  - c. kan försäljarna sätta vilket pris de vill
4. Varför bildas köer när ett efterfrågeöverskott uppstår?
  - a. Försäljarna vill sälja mer än konsumenterna vill köpa
  - b. Utbudet är högre än efterfrågan
  - c. Konsumenterna vill köpa mer än försäljarna vill sälja
5. Varför måste man vänta flera år i bostadskö innan man kan få en hyresrätt i många städer?
  - a. Hyran är *högre* än jämviktshyran vilket gör att fler vill bo i hyresrätt
  - b. Hyran är *lägre* än jämviktshyran vilket gör att fler vill bo i hyresrätt
  - c. Det är för dyrt att köpa en lägenhet

Svar:

1 – b

2 – c

3 – a

4 – c

5 – b

Koppling till ämnesplaner

Lektionen är lämplig för kurser på gymnasiet i samhällskunskap men kan även användas på högstadiet eller på vuxenutbildningar.

Samhällskunskap har sin bas inom statsvetenskap, sociologi och nationalekonomi. Undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla förmåga att analysera samhällsfrågor och identifiera orsaker och konsekvenser med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder. Inom nationalekonomin är förståelsen för hur utbud och efterfrågan styr tillgängligheten och priset på varor och tjänster en central del. Med hjälp av utbud och efterfrågan kan eleverna analysera hur knappa resurser fördelas i en marknadsekonomi och vad som händer om prismekanismen sätts ur spel, t.ex. genom prisregleringar, monopol eller externa effekter som miljöfarliga utsläpp. Eleverna läs sig också att förklara grunderna i arbetsmarknadens funktionssätt.

Nedan ges exempel på vilka delar av ämnesplanerna som övningarna kan kopplas till:

Samhällskunskap 1a2 (SAMSAM01a2)

- Samhällsekonomi, till exempel ekonomiska strukturer och flöden i Sverige och internationellt. Försörjning, tillväxt och företagande, resursanvändning och resursfördelning utifrån olika förutsättningar.

Samhällskunskap 1b (SAMSAM01b)

- Samhällsekonomi, till exempel ekonomiska strukturer och flöden i Sverige och internationellt. Försörjning, tillväxt och företagande, resursanvändning och resursfördelning utifrån olika förutsättningar.
- Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.
- Samhällsekonomi, till exempel ekonomiska strukturer och flöden i Sverige och internationellt. Försörjning, tillväxt och företagande, resursanvändning och resursfördelning utifrån olika förutsättningar.
- Privatekonomi. Hushållets inkomster, utgifter, tillgångar och skulder. Konsumenträtt samt konsumtion i förhållande till behov och resurser. Hur privatekonomin påverkas av samhällsekonomiska förändringar.

Samhällskunskap 2 (SAMSAM02)

- Nationalekonomiska teories framväxt och genomslagskraft utifrån historiska villkor och motsättningar, till exempel merkantilism, ekonomisk liberalism, marxism, keynesianism och monetarism. Frågor om tillväxt, makt, inflytande, ett hållbart samhälle, miljö och resursfördelning i relation till de ekonomiska teorierna.
- Tillämpning av samhällsvetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder i arbetet med komplexa samhällsfrågor.